

політичних процесах. – К.: Наук. світ, 2000. – 31 с. **8.** *Кужилин В.Ф.* Кадровая политика военного руководства США по формированию офицерского корпуса Вооружённых Сил // Военная мысль. – 2001. – № 3. – С. 58–65. **9.** *Проектор Д.* Военная реформа: для человека? // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 7. – С. 80–84. **10.** *Долматов А.* Финансово-экономическое обеспечение военнослужащих Франции // Зарубежное военное обозрение. – 2004. – № 4. – С. 10–16. **11.** *Дугин А.Г.* Философия войны. – М.: Яуза, Эксмо, 2004. – 256 с. **12.** *Гайдар Е.* Социально-экономический прогресс и трансформация системы комплектования вооружённых сил // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8. – С. 61–69. **13.** *Серебрянников В.* Армии в меняющемся мире // Свободная мысль. – 1998. – № 2. – С. 15–28. **14.** *Хрусталёв Е., Цымбал В.* Институциональные проблемы современного военного строительства // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 6. – С. 44–51. **15.** *Хантингтон С.* О взаимоотношении гражданских и военных структур в обществе // США: экономика, политика, идеология. – 1995. – № 12. – С. 74–76. **16.** *Лебедевская И.* Организация и проведение профессионального психологического отбора при комплектовании ВС государств-членов НАТО // Зарубежное военное обозрение. – 2005. – № 7. – С. 14–20. **17.** *Мандрагеля В.А.* Причины та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз: Монографія. – К.: Інститут металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України, 2003. – 570 с. **18.** *Moskos C.Charles.* Institutional / Occupational Trends in Armed Forces: An Update // Journal of Armed Forces & Society. – Spring 1986. – Vol. 12. – No. 3. – P. 377–382. **19.** *Soeters J. And Recht R.* Culture and Discipline in Military Academies: An international Comparison // Journal of Political and Military Sociology. – Winter 1998. – Vol. 26, № 2. – P. 169–190.

Надійшла до редколегії 24.02.08

УДК 316.74:37.014(477)''71''

О.В ШАПАРЕНКО, здобувач

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В УКРАЇНІ

В статті розглядається актуальність формування громадянськості в Україні на сучасному етапі, яка зумовлена загальнозначущими та її національно специфічними факторами. Автор пов'язує формування громадянськості із розбудовою в Україні відкритого громадянського суспільства. В статті відмічається, що актуальність філософського дослідження проблем формування громадянськості обумовлена й затребуваністю розвитку філософії як такої, розробки категорій, понять, ідей та концепцій, що здатні створити нове соціально-філософське бачення соціальної реальності.

В статье рассматривается актуальность формирования гражданственности в Украине на современном этапе, которая обусловлена общезначимыми и ее национальными специфическими факторами. Автор связывает формирование гражданственности со строительством в Украине открытого гражданского общества. В статье отмечается, что актуальность философского исследования проблем формирования гражданственности также обусловлена и потребностью развития самой философии, разработки категорий, понятий, идей и концепций, способных создать новое социально-философское видение социальной реальности.

The article works out the vital need for forming civil liberties in Ukraine nowadays that is caused by both universally important and her national specific factors. The author connects forming civil liberties with the creation of open civil society. The article points out that the necessity of philosophical investigation of the problem of forming civil liberties is also determined by the need for developing the

science of philosophy itself, as well as for working out categories, notions, ideas and concepts, able to create a new socio-philosophical vision of social reality.

Сучасний розвиток нашої країни супроводжується складними процесами трансформації суспільства. У перехідний період швидко змінюється суспільна ментальність, з'являються нові соціальні інституційні відносини, формуються нові умови життєдіяльності людей.

Постановка проблеми. В умовах трансформації соціуму необхідні ідеї, що інтегрують суспільство, близькі й зрозумілі кожній людині, поза залежністю від віку, статі, соціального статусу, етнічної, релігійної, політичної та професійної ідентичності. Такі ідеї покликані служити консолідації суспільства як цілого, сприяти його постійному розвитку, відтворювати в кожного українського громадянина почуття затребуваності, стабільності й упевненості. Однією з таких ідей у нашому суспільстві може стати громадянськість.

Отже, **актуальність дослідження** проблеми формування громадянськості обумовлена змістом періоду історії, який переживає країна, що прийнято називати переходом до демократії, або демократичним транзитом. У більш широкому розумінні йдеться про створення в Україні відкритого громадянського суспільства. Найважливішою передумовою відкритого суспільства й умовою переходу до нього є громадянська освіта, яка складається з взаємодоповнюючих процесів навчання й виховання й завдяки якій здійснюється формування громадянськості. При цьому різні соціальні інститути безпосередньо впливають на формування громадянськості: сім'я, навчально-виховні заклади, суспільство, громадянськість. „Держава сучасна, а тим більше майбутня, не може бути відокремленою, закритою, такою, що не має постійного зв'язку з іншим світом. А це вимагає підготовки такої людини, громадянина, особистості, яка була б здатна на індивідуальному рівні органічно взаємодіяти з людством, з громадянами інших країн і в сфері виробництва, і в сфері політичних відносин, і в сфері духовній. Це вимагає формування спеціаліста, який би розумів необхідність такого спілкування, а також здатного на таке спілкування” [5, с. 41]. В зв'язку з цим категорія „громадянськість” експлікується, виходить на передній план.

Ступінь розробленості проблеми. Оскільки громадянське виховання особистості являє собою найважливішу складову освітньо-виховного процесу, можна говорити про існування світової практики громадянського виховання. Його національні особливості, ступінь актуальності і змістовні аспекти пов'язані з розходженням історичного розвитку різних країн і проблемами, які постають перед ними на сучасному етапі. Формування громадянськості як філософсько-освітня проблема активно розробляється в зарубіжній літературі (Б. Барбер, Ч. Бахмюллер, Е. Бойер, Р. Вальдхис, К. Глікман, Р. Даль, Дж. Патрік, Д. Метью, Р. Мохер, С. Хантінгтон, Дж. Елштайн, Р. Фриман Бутс, С. Финн, С. Франзоса, Ф. Ньюмен та ін.).

Для сучасної вітчизняної науки ця проблема постає новою в порівнянні з західною. Проблемам формування громадянської позиції та перспективам розвитку громадянського суспільства приділяють увагу в своїх роботах такі українські дослідники, як В.І. Астахова, І. Голосніченко, А.С. Губенко, В.С. Журавський, С.О. Кириченко, А.О. Сіленко, О. Скрипнюк, А. Скуратівський, Н.В. Хамітов.

Громадянське демократичне суспільство формує особливий тип освіти – практико-орієнтований, спрямований на створення відповідних соціальних умов розвитку свободи особистості. Ряд авторів (В. Громовий, В.Г. Кремень, О. Кошолуп, О.В. Тягло, Л.В. Українець) дають позитивний прогноз вірогідного становлення громадянського суспільства в Україні. Вони впевнені, що громадянське суспільство можна сформувати, якщо синтезувати досвід західних країн й особливості свого культурно-історичного простору. Становлення громадянського суспільства на даному етапі його розвитку має свої глибокі особливості і необхідна вдумлива адаптація запозичених ідей.

Як відомо, в освіті як в дзеркалі відображаються соціальні проблеми. Проблеми формування громадянськості в світі модернізації вітчизняної освіти, пріоритетів державної освітньої політики розглядаються в роботах Р.Р. Агадулліна, В.П. Андрущенко, Л.М. Газнюк, Г. Голм, М. Жук, О. Заболотної, С. Клепко, І. Медведєва, М.І. Михальченка, В.Г. Рибалки, І.О. Родіонові, В.М. Розіна, М.І. Романенка.

Сучасна епоха означається досить суперечливою та надзвичайно потужною тенденцією – процесом глобалізації, що характеризується прискоренням темпів суспільного розвитку сучасного світу та його тенденціями до цілісності. Це по-новому актуалізує проблему розуміння й формування любові до своєї країни як складової громадянського виховання. У цій площині постає проблема патріотизму, державності. Часто протиставляють: патріотизм – непатріотизм. Нині і в майбутньому, в умовах, коли держава є відкритою й повинна діяти узгоджено з іншими країнами, і в освітньо-виховному процесі потрібно готувати людину до того, що вона є патріотом своєї батьківщини і водночас громадянином світу. При цьому патріотичність вважається ознакою культури громадянина, доки вона не перетворюється на пихатий шовінізм, доки людина здатна поважати любов інших до своєї країни, їхні патріотичні почуття [1]. Якщо такого не буде, то це призведе до самознищення людства, застерігає Кремень В.Г. [5, с. 41].

Як сформувати громадянина – патріота України, який би з повагою ставився до інших націй і народностей – проблема, яку необхідно вирішувати вже зараз. В. Кремень підкреслює важливість посилення патріотичного, громадянського виховання молоді [5, с. 375], оскільки в конкурентному світі без національного згуртування неможливо досягти гідного для України, а отже, і для кожного українця, місця ні в Європі, ні у світі.

Явище глобалізації актуалізує загальноцивілізаційну проблему розумного, розважливого, справедливого і толерантного вирішення проблем,

що постали перед людством. Її вирішення пов'язане з механізмами досягнення глобальних, загальносвітових цілей. Вже зараз надзвичайно загострилося питання про своєрідні рушійні сили цього процесу. Світ характеризується сьогодні наявністю кількох світових релігій, ряду ідеологій, способів життя тощо. Без створення своєрідної загальноцивілізаційної етики співіснування майбутня цивілізація постане перед проблемами ще глибшого змісту [4, с. 148-149].

Сьогодні очевидно, що багато проблем розвитку України успадковані від минулого. Вони пов'язані зі застарілою господарською системою, формами менталітету й суспільної свідомості, навколишнім середовищем та ін. Провінційний статус українського, як загальнокультурного явища, культивувався не одне століття. Як результат – на час відновлення української державності українство як соціокультурне середовище було обтяжене усвідомленням власної меншовартості, хуторянства, вторинності.

Як зазначав В. Литвин, і дотепер зберігається певний поділ між українським і модерним, як між аграрним та індустріальним. У суспільстві відповідно насаджували уявлення про українську культуру, літературу, мистецтво, як архаїчні, як такі, що народжені сільським побутом і не притаманні сучасному місту, не можуть виступати фактором модернізації. Наслідком радянської суто індустріальної модернізації стало посилення розриву між містом і селом, різка диференціація між міським і сільським населенням, ще не вивчена істориками колосальна міграція й відчуження великих мас міської людності від національної культури [7, с. 4]. Важливу роль у справі залучення населення до національної культури належить відіграти громадянській освіті.

Роки незалежності поряд з певними успіхами загострили старі й спричинили нові проблеми в житті суспільства. І донині людська особистість, її права й обов'язки, здоров'я й гідність, знання й інтелект не стали цінністю нашої культури. Негативний вплив на правосвідомість і суспільну моральність здійснює розрив між словом і справою, що веде до криміналізації влади і суспільства. У період трансформаційних змін зростає вплив західного культурного фактору; ми спостерігаємо також впровадження західної системи цінностей й життєвих установ в українську дійсність (гуманітарних, моральних аспектів освіти, конвергенції філософсько-освітніх, аксіологічних ідей). В освітній процес інколи не досить продумано впроваджуються зарубіжні моделі освіти.

Актуальність філософського дослідження проблем формування громадянськості обумовлена не тільки причинами соціального порядку, а й затребуваністю розвитку філософії як такої. Поняття й уявлення про формування громадянськості за допомогою громадянської освіти як освіти для життя в громадянському суспільстві виникли в останні роки. Для їх подальшого осмислення необхідні глибокі соціально-філософські дослідження. Мова йде не про екстраполяцію філософських ідей на сферу

освіти, а таку її філософську рефлексію, яка в результаті призведе до категорій, понять, ідей та концепцій, що здатні створити нове соціально-філософське бачення соціальної реальності.

Формування громадянськості – одне з найперспективніших напрямків розвитку вітчизняної освіти, системоутворююча складова у формуванні науково обґрунтованої концепції виховання майбутнього громадянина України. Сучасні дослідження в області освіти неможливі без залучення цілого ряду дисциплін: філософії, психології, педагогіки, соціології. Категорії й поняття теорії й практики громадянської освіти можуть бути достатньою мірою осмислені лише на міждисциплінарному, інтегративному рівні, тому необхідно використовувати філософський, системний підхід до освіти, що дозволяє створити концептуальний синтез знань про даний об'єкт дослідження в онтологічному, аксіологічному, праксіологічному та інших аспектах. В рамках соціальної філософії мають бути осмислені й опрацьовані такі поняття, як „громадянськість”, „патріотизм”, „громадянська освіта”, „громадянські цінності” та інші.

Все це свідчить, що осмислення проблеми громадянськості дуже важливе для нашого суспільства – вона достатньо складна, гостра й актуальна. Важливо розглянути як методологічні й світоглядні соціально-філософські принципи дослідження громадянськості, так і історичні підстави для ідеї взаємної адаптації демократичних цінностей західної цивілізації та вітчизняної культури. Інтегративність в даному випадку також повинна впливати з кроскультурного аспекту. Україна увиходить у світовий простір, активно інтегрується з іншими освітніми й суспільно-політичними системами. У зв'язку з цим є різні погляди до здійснення інтеграції освіти. Це процес двосторонній. Досвід українських науковців теж може бути корисним світові.

Україна вступила у XXI сторіччя в умовах кризи у сфері освіти, який був спричинений системною кризою всього суспільства. Стара модель освіти практично вичерпала себе. Вона вже не відповідає вимогам, що висуває сучасне суспільство відносно освіти. Вихована в душі застарілого технократизму та декларованої свободи людина на практиці виявляється здатною демонструвати в основному свою несвободу: інертність, соціальну апатію, жорстокість, глухоту до чужих негараздів. Натомість основна маса наших співвітчизників уміє уважно слухати та коритися, бути „фактором” і „суспільним чинником” [5, с. 55]. Школа і ВНЗ продовжують готувати людину досить вузького світобачення, обмеженого стратегічного техніко-технологічного та гуманітарного мислення й творчості. На думку багатьох учених, необхідно шукати новий комплекс педагогічних й філософських ідей, що створять основу для системи освіти: відкритої, діалогічної, демократичної, стійкої в сучасних цивілізаційних умовах. Саме тому на сучасному етапі формуються нові концепції освіти, розробляються

програми, здійснюється пошук нових форм організації наукового знання, спрямованих на оновлення системи освіти.

Вчені намагаються адекватно оцінити масштаб таких явищ у сфері освіти, як Болонська угода, введення нових освітніх стандартів тощо. Очевидно те, що суспільству, яке розвивається, потрібні освічені, моральні, активні люди, які здатні самостійно приймати рішення в ситуації вибору, здібні до співпраці, мобільні, динамічні, конструктивні, готові до міжкультурної взаємодії, з почуттям відповідальності за долю країни. Україна потребує реформ, що відбуваються в суспільстві, державі й освіті. Приєднання до Болонського процесу сприятиме утвердженню принципу автономії в університетській освіті України, послабленню жорсткого адміністративного та фінансового контролю з боку державних органів за функціонуванням університетів, ефективному залученню та використанню власних ресурсів у навчальному процесі, організації стажування й обмінів для студентів та викладачів. У внутрішньо суспільних процесах ці зміни сприятимуть розвитку громадянського суспільства, формуванню громадянської культури та відповідальності, поглибленню демократичних трансформацій.

На сучасному етапі впроваджується державна освітня політика, яка є системою дій щодо реалізації в суспільстві затвердженої органами державної влади і схваленої громадською думкою концепції освіти. Такою концепцією є „Національна доктрина розвитку освіти”, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. Вона передбачає створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України. Новий зміст освіти, насамперед у початковій школі, втілено у Державному стандарті початкової середньої освіти, затвердженому Кабінетом Міністрів України.(1996 р.) Він має забезпечити умови для інтелектуального і фізичного розвитку й саморозвитку учнів, виховання громадянина-патріота, і тим самим закласти фундамент для утвердження демократичного суспільства.

У тісній співпраці міністерства й Академії педагогічних наук створено Концепцію громадянського виховання (2000 р.), в якій особливу увагу приділено формуванню високих громадянських рис, патріотичних почуттів, поваги до державної символіки.

В сучасній ситуації постійної культурної інтеграції повинен відбуватися інтенсивний міжкультурний діалог, який допоможе сформувати сучасний світогляд, що спиратиметься на культурне ядро, сутнісні складові українського менталітету.

Висновки. Таким чином, актуальність формування громадянськості в Україні зумовлена загальнозначущими та її національно специфічними факторами. Проблеми формування громадянськості сьогодні знаходяться у центрі уваги соціальної філософії, спонукають активно вивчати суть і перспективи розвитку нового інформаційного суспільства. Необхідні також

вивчення й осмислення різнобічних досліджень громадянськості, які здійснювалися на протязі всього суспільно-історичного процесу, визначення магістральних напрямів і принципів формування громадянськості, вдумливе й обережне впровадження сучасних технологій з урахуванням національних особливостей. Постає завдання формування громадянина, що відповідає вимогам українського суспільства та є корисним для цього суспільства, як вільної демократичної особистості, полікультурно освіченої, інтелектуально розвиненої й конструктивно діючої відповідно до загальнолюдських цінностей, залишаючись при цьому патріотом своєї країни.

Список літератури: 1. *Астахова В.І., Михайльова К.Г., Овакміян О.С.* Формування громадянської позиції студентства в умовах розвитку української державності. (за матеріалами соціологічного дослідження): Посіб. Для тьюторів акад. груп /АПН України. Ін-т вищ. освіти, Харк. облдержадмін. Голов. упр. освіти і науки, Нар. Укр. акад. – Х.,2002. – 28 с. 2. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: „Літопис”, 2000. – 320 с. 3. *Гавриш І.В., Фінін Г.І.* Культура та національна ідентичність особистості. //Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХУПС, 2006. – Вип. 2(26). – С. 46 - 59. 4. *Газнюк Л.М., Рибалка В.Г.* Кризові явища в освіті і ціннісні орієнтації молоді у суспільстві ризику. Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХУПС, 2006. – Вип. 2(26). – С. 35-41. 5. *Данилов А.Н.* Переходное общество: проблемы системной трансформации. - Минск: „Універсітэцкае”, 1997. – 431 с. 6. *Журавський В.С.* Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2003. – 416 с. 7. *Кремень В.Г.* Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448 с. 8. *Кузьмін М.Н., Артеменко О.І.* Человек гражданского общества как цель образования в условиях полиэтничного российского социума //Вопросы философии. – 2006. - №6. – С. 41. 9. *Литвин В.* Українська культура й освіта в контексті суспільних трансформацій //Урядовий кур’єр. – 2002. – 24 вересня. – С. 4. 10. *Пасько І.Т., Пасько Я.І.* Громадянське суспільство і національна ідея. (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси.). – Донецьк: ЦГО НАН України, УКЦентр, 1999. – 184 с. 11. *Тягло О.В.* Місія критичного мислення у сучасній українській освіті. /Американська філософія освіти очима українських дослідників //Матеріали Всеукраїнської науково-практ. конф. 22 грудня 20005 р. – Полтава, - с.207 - 209. 12. *Українець Л.В.* Освітні практики Ліпмана М. в контексті філософії дитинства. /Американська філософія освіти очима українських дослідників //Матеріали Всеукраїнської науково-практ. Конф. 22 грудня 20005 р. – Полтава, - С. 210 - 214. 13. *Щербань П.* Національна спрямованість – неодмінна умова підвищення ефективності вищої освіти. – “Вища освіта України”. - №2. - 2006. – С. 107-111.

Надійшла до редколегії 09.12.07